

Κυθρέα: Η της Χρυσίδος περιήγησις* **(οδοιπορικό μνήμης)** **Το σπίτι του Χατζηγιώρκη**

της Ανθής Πέτσα-Σαββίδου

Κολλητό στο σπίτι του Χατζηλούκα σε γωνιαία διάταξη το σπίτι του δείου του Χατζηγιώρκη. Ένα ωραίο σύμπλεγμα με μεγάλη καμαρόπορτα και δύο δωμάτια ένθεν και ένθεν στο έμπα του. Και εσωτερική αυλή - με τεράστιες βουκαμβίλιες που πρόσδεταν το δικό τους χρώμα - που οδηγούσε στο κυρίως σπίτι, κτισμένο στο βάθος με σκεπαστές βεράντες που κατέληγαν σε καμάρες στο ισόγειο. Αυτό το κυρίως σπίτι είχε ανώ¹ με τις ίδιες πάλι μεγάλες σκεπαστές βεράντες που κάλυπταν από άκρη σ' άκρη τα δωμάτια. Μικρή θυμούμαι πήγαινα με τη γιαγιά μου σε γιορτές για να χαιρετίσουμε, δεν θυμούμαι συγκεκριμένα ποιούς από τους ενοίκους, πολύ πιθανόν την εξαδέλφη της που ζούσε εκεί, την Καλλισodήνη και τον άνδρα της Αχιλλέα Αργυρίδη, όταν αυτοί γιόρταζαν.

Υπήρχε, βλέπετε, τότε συνήθεια στη Χρυσίδα μετά το πέρας της θείας λειτουργίας και το πέρας της εκκλησιαστικής γιορτής ο παπάς, οι επήτροποι, συγγενείς και άλλοι προσκεκλημένοι, να πηγαίνουν στο σπίτι του γιορτάρη για να του ευχηθούν και να δοκιμάσουν τα γλυκά της οικοδεσποινας και μερικές φορές, όταν ο «εορτάζων» είχε την οικονομική ευχέρεια, να κάδονται για φαγητό. Πριν από το φαγητό ο ιερέας και οι ψαλτάδες έψαλλαν για την υγεία και ευημερία του οικοδεσπότη. Αυτό γινόταν γύρω στο 1950-60, όταν εμείς ήμαστε μικροί. Φαίνεται όμως πως παλαιότερα τουλάχιστον τις πρώτες δεκαετίες του 1900, τα πράγματα ήταν πιο απλά. Ο γιορτάρης έπαιρνε στην εκκλησία κόλλυβα, όπως ακριβώς γινόταν και στα μνημόσυνα και ύστερα από την εκκλησία καλούσε όλο το εκκλησίασμα στο σπίτι του. Τα κεραστικά τους λιγοστά. Ό,τι ακριβώς περιλάμβανε το λιτό πρόγευμα των παππούδων μας. Ένα κομμάτι δάκτυλο σησαμένιο και μια φέττα καλλούμι, το οποίο σε περίοδο νηστειών αντικαθιστούσαν λίγες αλατισμένες ελιές. Έτσι απλά, όπως απλή ήταν και η καθημερινότητά τους.

Με την ευκαιρία λοιπόν της γιορτής στους Χατζηγιώρκηδες, «τρύ-

* Απόσπασμα από την έρευνα, καταγραφή και αποτύπωση της ενορίας της Χρυσίδας.

¹ Ο Χατζηγιώρκης είχε έναν ανώ που άμα έβκαινες πάνω, εδώρας την Κύπρο μέχρι την Σκάλα! Προφορική αφήγηση Αθανάση Πέτσα.

πωνα» μαζί με την γιαγιά μου, πρώτη ξαδέλφη της οικοδεσπότησσας Καλλιθοδένης, στις ανώγειες σάλες του Χατζηγιώρκη. Θαύμαζα τότε τα ωραία έπιπλα, τις μεγάλες σάλες, τα ωραία κάδρα και τα ωραία σερβίτσια από πορσελάνη. Τότε, ούτε καν ήξερα τη σχέση μας με την οικογένεια και το σπίτι, ούτε και διερωτήθηκα ποτέ... Άλλωστε όλο το χωριό είχε μια σχέση μεταξύ του, λες και όλοι ήτανε αδέρφια ή κοντοσυγγενείς. Χάρηκα αφάνταστα όταν στη διάρκεια της αναζήτησης και της έρευνας για το γενεαλογικό μας δέντρο ανακάλυψα πως σε αυτό το σπίτι κατοικούσε άτομο από τη «ρίζα» της οικογένειάς μας, όπως χάρηκα όταν συνειδητοποίησα την εξ αίματος συγγένειά μου με σχεδόν τη... μισή Χρυσίδα!

Φαίνεται πως από τότε που κτίστηκε αυτό το σπίτι ήταν ανοικτό για φίλους και συγγενείς. Γι' αυτό και η τόση έκταση που καταλάμβανε. Για να ανοίγει απλόχερα και να χωρεί όλους. Αποδεικνύει δε πως οι ιδιοκτήτες του ήταν ανοικτόχεροι και κοινωνικοί. Γι' αυτό και έσφυζε από ζωή. Στη δίχωρη αίθουσα του, στη μεσαία δοκό, κρεμμιόταν η σούσα και μαζεύονταν κορίτσια και αγόρια για να σουστούν, να τραγουδήσουν και να χαρούν τις γιορτάρες μέρες της Λαμπρής. *Στις Σήκωσες μαζεύονταν συγγενείς και φίλοι της Χατζηγιώρκαινας για να γλεντήσουν.*²

Ο Χατζηγιώρκης ήταν πολύ πλούσιος. Περιγραφές θέλουν τον Χατζηγιώρκη, να είναι ένα «πολύ παλληκάρι», πολύ δυνατός και πλούσιος, πολύ πλούσιος. Ό,τι ήθελε έκαμνε τότε (λίγο πριν από το 1900). Και όταν κάποιο μικρό βοσκαρούδι από την Κυθρέα τόλμησε μια μέρα να βάλει τα πρόβατά του μέσα στα χωράφια του στο Μπέη Κιογιού και τον είδε από τη Χρυσίδα (τότε τα ατέλειωτα χωράφια δεν ήταν ελαιώνες αλλά ήταν χωράφια για σπορά), καβαλλίκεψε το άλογό του και πήγε να «καθαρίσει»! Άσχετα αν δεν τα κατάφερε, όπως λέγεται, και το μικρό βοσκαρέτι τον κατατρόπωσε!

Αρκετή από την περιουσία του ο Χατζηγιώρκης την κληρονόμησε από τον πατέρα του Χατζηθαανάση την οποία όμως ο ίδιος μεγάλωσε. Ο Χατζηθαανάσης ήταν γιός του Μιαμηλιώτη Χατζηγιωργαλή (1800-1880), καταγόταν μεν από τη Μια Μηλιά εγκαταστάθηκε όμως στην Χρυσίδα όταν πήρε για γυναίκα του τη Μαριού, κόρη του Χρυσιδιώτη Χατζημυχαήλ Μαλλουρή που κατοικούσε στο Μπέη Κιογιού. Τότε δεν υπήρχε το σημερινό τούρκικο χωριό. Εδώ στο Μπέη Κιογιού είχε, μεταξύ άλλων, και το τσιφλίκι του ο Μαλλουρής³. Ο Μαλλουρής έφερνε από τα γύρω

² Προφορική αφήγηση Γεώργιου Κοκή.

³ Οι απόγονοι του Μαλλουρή ήταν περήφανοι για τον πρόγονό τους. Ο Στυλιανός Αδανασιάδης, δισέγγονός του από τη γιαγιά του Μαριού Μαλλουρή, υπέγραφε, ορισμένες φορές, ως Στυλιανός Μαλλουρίδης.

Τουρκοκυπριακά χωριά εργάτες για να δουλέψουν στο τσιφλίκι στις γεωργικές εργασίες του και με την πάροδο του χρόνου τους έδινε κατά χάριν μικρά κομμάτια από την κτηματική περιουσία του και έτσι φαίνεται πως, όπως διηγούνταν απόγονοι του Χατζηαθανάση⁴, δημιουργήθηκε το Τουρκοκυπριακό χωριό Μπέη Κιογιού. Μέχρι σήμερα τα λιοχώρια που ανήκαν στην οικογένεια του Μαλλουρή φέρουν την ονομασία «Μαλλουρής», όπως ακριβώς τα ξέρουμε κι εμείς.

Το ότι στο Μπέη Κιογιού κατοικούσαν Ελληνοκύπριοι ενισχύει και η αφήγηση το 1972 του 80χρονου τότε διδασκάλου Σταύρου Κυπραγόρα στον Πέτρο Στυλιανού ότι ο πάππος του ονόματι Κέκκος καταγόμενος εκ της περιοχής Τζιουμαγιάς Κυθρέας προσελήφθη ως «αναγιωτός» (υιοθετηθείς δηλαδή) υπό τινος πλουσίου γαιοκτήμονος του σημερινού καθ' ολοκληρίαν τουρκικού χωρίου Μπέη Κιογιού, ονόματι Μαλλουρή. Ο προαναφερθείς Κέκκος εγκατεστάθη οριστικώς εις Μπέη Κιογιού, νυμφευθείς με ελληνοκυπρίαν της κοινότητος, αποκτήσας τρεις υιούς και δύο θυγατέρας⁵.

Στην ύπαρξη της οικογένειας Μαλλουρή στο Μπέη Κιογιού αναφέρεται αργότερα και άλλος απόγονος της οικογένειας του Κέκκου απαριθμώντας μάλιστα και τα ονόματα των τριών γιων και των δύο θυγατέρων του Κέκκου: Ο παππούς μου Μιχαήλ Κέκκος κατάγεται από οικογένεια που ονομαζόταν Μαλλουρίες. Κάδονταν στο Μπέκιογιου χωρίον. Αδέλφια του είναι. Ο Αργυρός άνδρας της Ελεγκούς αδελφή Χ'Χαράλαμπος. Ο Ιορδάνης καδώταν στην Χρυσίδα ήτο ανίπανδρος το σπίτι του είναι τώρα κτισμένο το σπίτι αδελφού Φάκη. Αδελφές ήτο η Μαριτού και Ουρανία. Έμεναν στο σπίτι της Αγίας Μαρίνας ελυόμυλο και μετά κατίκοισαν πλησίον του Χρίστου λογγίνου κύριον δρόμο Αγ. Μαρίνας.⁶

Στο Μπέη Κιογιού, αναφέρει ο Γιάννης Ορφανίδης, έμεναν παλιά, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, και χριστιανοί. Ήταν εκεί η οικογένεια του Κέκκου. Οι παππούδες του Σταύρου του Κυπραγόρα, του δασκάλου. Ήταν λοιπόν χριστιανοί στο Μπέη Κιογιού. Ο Κέκκος ήταν ο πατέρας του Σταύρου Κυπραγόρα...⁷

⁴ Ο δείος μου Αθανάσης Πέτσας (1907-2013), η θεία μου Χρυσταλλένη (1909-2004) και ο πατέρας μου Χριστόδουλος Πέτσας (1915-2005).

⁵ Πέτρου Στυλιανού, Ο Άγιος Δημητριανός Κυθρέας, Περιοδικό *Κυπριακός Λόγος*, αρ. 23-24, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1972, σ. 194.

⁶ Ακριβής αντιγραφή ιδιόχειρης σημείωσης Ανδρέα Κωστή Μάντη (Σιηρήγκου) αναφορικά με το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειάς του.

⁷ Γιάννη Ορφανίδη, *Κυθρέα ο Τόπος μου*, τόμος Β', Σειρά Ελληνομνήμων 17, Ακτή Λευκωσία 2010, σ. 63.

Ο Μιχ. Στυλιανού (1906-2006) επιβεβαιώνει πως οι πρώτοι οικισταί του Μπέη Κιογιού ήσαν οι Μαλλουρής – Αλής του Όμπασιη, οίτινες έζων εκεί μόνοι με τās οικογενείας των. Όταν αργότερον το τουρκικόν στοιχείον ήρχισεν να υπερισχύη εις Μπέη Κιογιού, ο Μαλλουρής εγκατέλειψεν το τουρκικόν χωρίον εγκατασταθείς εις άλλον χωρίον της επαρχίας Λευκωσίας.⁸ Σύμφωνα πάντα με τον ίδιο, οι Μαλλουρής και Αλής του Όμπασιη ήταν οι τελευταίοι κάτοικοι που εγκατέλειψαν την περιοχή του Αγίου Δημητριανού και εγκαταστάθηκαν στο Μπέη Κιογιού.⁹

Την εκδοχή πως το Μπέη Κιογιού ήταν τοιφλίκι με ολιγάριθμα άτομα και όχι χωριό, έρχεται να επιβεβαιώσει η απογραφή των κατοίκων του Μπέη Κιογιού που αναφέρει το 1888 κατοίκους 28 και το 1891 κατοίκους 26.

Το γεγονός δε πως οι Τουρκοκύπριοι κάτοικοι στο Μπέη Κιογιού δεν έχουν παρά ελάχιστα κτήματα επιβεβαιώνει το ότι όλα σχεδόν τα «χώματά» του ανήκουν σε Χρυσιδιώτες ή σε Κυθρεώτες. Στο Μπέη Κιογιού όλα τα χωράφια γύρω ήταν Ελληνικά. Ανήκαν σε Έλληνες. Σε χριστιανούς. Στους Χρυσουδιώτες. Στους Έλληνες της Χρυσίδας. Δεν είχαν οι Τούρκοι χωράφια στο Μπέη Κιογιού. Λίγα. Πολύ λίγα. Δεν είχαν περιουσία. Τα χωράφια του Μπέη Κιογιού ήταν όλα Ελληνικά.¹⁰

Τα πιο πολλά από αυτά ανήκαν κατά γενική ομολογία στους απόγονους του Χατζηαθανάση,¹¹ πάππου προς πάππον. Έτσι βρίσκουμε στο Μπέη Κιογιού να έχουν χωράφια αρκετοί απόγονοι του Χατζηαθανάση (Ζαμπάδες-Αγάδη και Παύλος, Δοντάς, Πέτσας, Αθανασιάδης, Χατζη-

⁸ Πέτρου Στυλιανού, Ο Άγιος Δημητριανός Κυθρέας, Περιοδικό Κυπριακός Λόγος, αρ. 23-24, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1972, σ. 195.

⁹ Ο Χ΄ Κώστας Στυλιανού (1895-1978), ανέφερεν ότι... εκ των τελευταίων κατοίκων του Αγίου Δημητριανού ήσαν και οι Χ΄ Αθανάσηδες, οίτινες εγκατεστάθησαν εις Χρυσίδαν Κυθρέας... Πέτρου Στυλιανού, Ο Άγιος Δημητριανός Κυθρέας, Περιοδικό Κυπριακός Λόγος, αρ. 23-24, Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1972, σ. 194 και ο Π. Στυλιανού το εκλαμβάνει ως «διαφορετικήν εκδοχήν». Η άποψη του Χ΄ Κώστα Στυλιανού φαίνεται να είναι ορθή, αφού η οικογένεια Χατζηαθανάση είναι απόγονοι της οικογένειας Μαλλουρή που χρόνια μετά την μετοίκηση της οικογένειας Μαλλουρή στο Μπέη Κιογιού, εγκαταστάθηκαν τελικά στη Χρυσίδα.

¹⁰ Κυθρέα ο Τόπος μου, τόμος Β΄, Σειρά Ελληνομνήμων 17, Ακτή, Λευκωσία 2010, σσ. 67-68.

¹¹ Στον Άγιο Δημητριανό είχαν χωράφια πολλά και πάλι οι Χρυσιδιώτες. Όλοι. Είχαν πολλά. Είχαν οι Χατζηαθανάσηδες... Είχαν πολλοί. Είχεν του Αντωνάτζη του Κορέλλη η οικογένεια πολλά χωράφια. Στον Άγιο Δημητριανό έσπερναν σιτάρι ή άλλα δημητριακά, για κόρτο για τα ζώα τους. Κυθρέα ο Τόπος μου, τόμος Β΄, Σειρά Ελληνομνήμων 17, Ακτή, Λευκωσία 2010, σ. 31.

γιώρκης του Χατζηαθανάση) όσοι βέβαια από τους απογόνους δεν τα είχαν πουλήσει σε άλλους Κυθρεώτες, όπως έγινε και στην περίπτωση του Κώστα του Παντελή Στυλιανίδη που αγόρασε χωράφι δίπλα στη Πλατεία του Μπέη Κιογιού (γη όμως που ανήκει στην ενορία του Αγίου Ανδρονίκου Κυθρέας) από τη Χρυσταλλένη Χατζη Πετρή Πέτσα.

Ύστερα από αυτή την παρένθεση επανερχόμαστε στην οικογένεια του Χατζηγιώρκη. Ο Χατζηγιώρκης ήταν παντρεμένος με την Χρυσταλλού, αδελφή της Λορτούς από την Αγία Μαρίνα της Κυθρέας και έκαμαν τον Αθανάση, τον Μιχάλη, τον Κώστα, τον Πέτρο, την Καλλιοθένη, τη Μαρίτσα και τη Μηλίτσα που πέθανε σε νεαρή ηλικία.

Τα αρσενικά παιδιά του Χατζηγιώρκη σκορπίστηκαν ένα στην Αφρική, στο Transvaal (Αθανάσης), ένα στην Αίγυπτο (Πέτρος άλλως Πιέρος), άλλο στην Μακεδονία - ο Μιχάλης όπου κατεγίνετο με μεγάλη επιτυχία με καπνά.

Η μια από τις 3 κόρες του Χατζηγιώρκη, η Μαρίτσα, παντρεύτηκε τον Νικολάτζη Χατζηλούκα και έζησε στο Καϊμακλί. Έκαμαν δύο παιδιά, τον Κόκο και την Ευανθία (Βανδούλα) που παντρεύτηκε τον Μίμη Αβρααμίδη. Παδιά της η Ρίτσα Πάμπου Χριστοφόρου, ο Ηρακλής, ο Νίκος και η Ελένη.

Γράφει για τον θάνατο της νεαρής Μηλίτσας ο γείτονας τους δάσκαλος Γεώργιος Χρίστου¹², αδελφός της Ελένης Χρίστου: «Αγρία πνοή χειμερινού βορρά αφήρησε από το οικογενειακόν του θερμοκήπιον λεπτόν και μόλις εις την άνθησίν του ευρισκόμενον λουλούδι. Η Μηλίτσα Γεωργιάδου, κόρη εγκρίτου οικογενείας της Κυθρέας έκλεισε το εσπέρας της π. Δευτερας κατόπιν ατυχούς χειρουργικής επεμβάσεως δια παντός τους οφθαλμούς οι οποίοι μόλις ήρχισαν διανοιγόμενοι εις την χαράν και το φως της ζωής. Η κηδεία της εγένετο την π. Τρίτην εις Χρυσίδα χοροστατούντος του Αρχιμανδρίτου κ. Φιλοθέου και εν τω μέσω σπαρακτικών γοών και ολοφυρμών των γερόντων γονέων της και των πολυπληθών γονέων και φίλων. Όσοι εγνώρισαν τους γυρικούς θησαυρούς της αβράς κόρης και όσοι αντελήφθησαν τι πηγή ευγενείας και καλωσύνης ήτο η αγνή της καρδιά είχαν να χύσουν πάνω στην σορόν του ατυχούς αυτού πλάσματος ένα θερμόν δάκρυ. Και ημείς ραίνομεν με εύοσμα άνθη τον νεοσκαφή της τάφον ευχόμενοι παραμυθίαν εξ ύγους εις τους πληγέντας γονείς».¹³

¹² Πληροφορία για τον συγγραφέα του κειμένου από Αθανάση Πέτσα.

¹³ Κυπριακός Φύλαξ, 27.3.1930.

Ο γέρος Χατζηγιώρκης λύγισε από τον πόνο και σε διάστημα μερικών εβδομάδων από τον θάνατο της κόρης του πήγε να την συναντήσει. Ο Χατζηγιώρκης (Χ' Γεώργιος Χ'' Αθανάση), «σεβαστόν της Κοινότητος Χρυσίδας Κυθρέας μέλος ... μετέστη προς Κύριον εν ηλικία 87... και εκηδεύθη μετά σεμνοπρεπείας υπό των οικείων του...»¹⁴.

Μόνο ο τάφος της άτυχης κόρης του Χατζηγιώρκη Μηλίτσας σε περίοπτη θέση στον περίβολο του Τιμίου Σταυρού μαρτυρούσε το πέρασμα της οικογένειας του Χατζηγιώρκη από τη Χρυσίδα. Τον έβλεπες μπαίνοντας από την καγκελλόπορτα στα δεξιά σου, μπροστά-μπροστά με ένα απεριποίητο και ακλάδευτο γιασεμί, που όμως ανθοφορούσε, να τον σκεπάζει και να τον προστατεύει από τα μάτια των περιέργων. Το ψηλό και σκουριασμένο κιγκλίδωμα οριοθετούσε τον χώρο του τάφου. Από όλους τους τάφους, αυτός μου προκαλούσε λύπη και νοερά απέδιδα φόρο τιμής σε ένα κορίτσι που χάθηκε πρόωρα και για το οποίο η εξαδέλφη της και δική μου γιαγιά μου ενέπνευσε μια εκ των υστέρων συμπάθεια και συμπόνοια για τη σύντομη ζωή και το τραγικό τέλος της...

Σκηνή βγαλμένη από αρχαία τραγωδία, ο 87χρονος γέρος Χατζηγιώρκης έβλεπαν νάναι πεσμένος στο νιόσκαφτο τάφο της Μηλίτσας και να δρηνεί απαρηγόρητος τον αδόκητο θάνατό της. Όσο νάνιν σηκωθεί, ελάλε μας η μάνα μου, επήγαινε νηστικός πουπάνω που τον τάφο της κόρης του μέρα και νύχτα, κάθε μέρα. Στις 40 μέρες που το μαράζιν του επέθανεν...¹⁵

Η γερόντισσα πλέον γυναίκα του Χατζηγιώρκη Χρυσταλλού αποσύρθηκε στο κατώι σε ένα δωμάτιο στο βάθος, περιμένοντας σωϊκά το τέλος της... Σαν όνειρο αδδυμούμαι την γερόντισσα την Χρυσταλλού, άμα ήμαστε στην Αθανασού που επτακκούραν το πιάτο με το κουτάλι, ήταν τσίγγενα τα πιάτα τότε, και επτακκούραν και ακούαν τα παιδικιά της ότι έφαε το φαϊν της να πάνε να πιάσουν το πιάτο¹⁶. 10 χρόνια μετά, το 1939-40, πέθανε και η γερόντισσα Χρυσταλλού.

Η κόρη του Χατζηγιώρκη η Καλλιθοδήνη που απόμεινε στη Χρυσίδα μετά τον θάνατο της Μηλίτσας, ήταν παντρεμένη με τον ξενοχωρίτη Αχιλλέα Αργυρίδη, δεινό λάτρη της φωτογραφικής τέχνης - και όχι μόνο - και ψάλτη στην εκκλησία του Σταυρού.

¹⁴ Εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου*, 19.4.1930.

¹⁵ Προφορική αφήγηση Χρυστάλλας Πάμπουλου.

¹⁶ ό.π.

Από τη φωτογραφική μηχανή του Αργυρίδη απαθανατίστηκαν πολλοί Χρυσιδιώτες αλλά και Κυθρεώτες. Συχνά ο Αργυρίδης έβαζε τα παιδιά της γειτονιάς να του ποζάρουν και με ένα άσπρο σεντόνι στον τοίχο και σκόρπια μερσίνια στο πάτωμα δημιουργούσε το κατάλληλο περιβάλλον για φωτογράφιση. Ανάμεσα στις φωτογραφίες που μπόρεσαν οι Χρυσιδιώτισσες να περισώσουν από τα χέρια των τούρκων βρίσκονται και σκηνές που ο Αχιλλέας αποδανάτισε. Συχνά αναφέρονται στο όνομά του ως φωτογράφου Χρυσιδιώτισσες που του πόζαραν για να εγκλωβίσει ο φακός του ένα οικογενειακό τους ενσταντανέ.

Παράλληλα με τη φωτογραφική και το ψαλτήρι, του άρεσε να παίζει φουσαρμόνικα. Όταν ο Αργυρίδης ήταν στα κέφια του, η φουσαρμόνικα στα επιδέξια χέρια του ακουγόταν σε όλη τη γειτονιά και χρωμάτιζε την ατμόσφαιρα δίνοντάς της γιορταστικό τόνο με τις Χρυσιδιώτισσες καδισμένες στα στενά να απολαμβάνουν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα.¹⁷

Στην πρώτη στα δεξιά μπαίνοντας κάμαρη του σπιτιού του Χατζηγιώρκη έστησε το φωτογραφικό εργαστήρι του ο Αργυρίδης και εκεί είχε τη φωτογραφική και όλα του τα σύνεργα για να εμφανίζει τις φωτογραφίες, πολλές φορές να τις περιποιείται και από ασπρόμαυρες με το πινέλλο και τα χρώματα να της μετατρέπει σε έγχρωμες. Σε αυτό αποθηκευμένα φυλάγονταν και τα διάφορα «σκηνικά» που τοποθετούσε για τις ... πόζες των πελατών του. Αυτό το δωμάτιο χρησιμοποιούσε και σαν δική του κρεβατοκάμαρα, ήταν η «*καμαρού του Αργυρίδη*», *εκοιμάτουν κάτω, και οι κοπελλούδες πάνω στο ανώι*¹⁸.

Ο Αχιλλέας Αργυρίδης μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο φωτογράφος του χωριού. Κάθε χρόνο με τη φωτογραφική του μηχανή αποδανάτιζε τα μαθητούδια των σχολείων της Κυθρέας. Μόνο της Κυθρέας. Δεν ήταν ο «περιπλανώμενος» ανά την Κύπρο φωτογράφος των σχολείων.

Ο Αχιλλέας ήταν άνθρωπος με ευαισθησίες, αν κρίνουμε από τη μουσική με την οποία ασχολιόταν και τη φωτογραφική τέχνη. Αυτό επιβεβαιώνει και το γεγονός ότι ο Αργυρίδης στην αυλή του Χατζηγιώρκη διατηρούσε κλουβιά με λογιής-λογιής πουλιά τα οποία ο ίδιος περιποιείτο, όπως και αξιόλογο κήπο.

Παιδιά του Αχιλλέα και της Καλλισθένης η Χρυστάλλα, η Ανδριανού, η Μηλίτσα, η Γιαννούλλα, ο Γιώργος και η Κωνσταντία. Ούτε τα παιδιά όμως του Αργυρίδη και της Καλλισθένης έκαμαν ρίζες στη Χρυσίδα. Ξε-

¹⁷ Προφορική αφήγηση Μαρούλλας Γ. Παπαλεοντίου.

¹⁸ Προφορική αφήγηση Χρυστάλλας Πάμπουλου.

νιτεύτηκαν. Η Χρυστάλλα στο Βαρώσι, η Ανδριανή στην Αφρική, η Γιαννούλλα στην Αγγλία, η Κωνσταντία επίσης στην Αφρική.

Από το Ενωτικό Δημοψήφισμα που έγινε στις 15 και στις 22 Ιανουαρίου 1950 βρίσκουμε πως ο ίδιος και μέλη της οικογένειας του Αχιλλέα Αργυρίδη ζούσαν το 1950 στη Χρυσίδα. Ο ίδιος υπογράφει το Δημοψήφισμα (α/α 96), η γυναίκα του Καλλιοθένη (α/α 99), και οι δυο τους κόρες Ανδριανή (α/α 90) και Κωνσταντία (α/α 91).

Το σπίτι της Χρυσίδας τελευταία εγκατέλειψε μετά τον ξενιτεμό και των δύο κόρων της η Καλλιοθένη, όταν αποφάσισε να πάει να ζήσει μαζί με την κόρη της Χρυσταλλένη στο Βαρώσι. Δεν ξέρω γιατί, όταν οι τελευταίοι ιδιοκτήτες του μετακόμισαν στο Βαρώσι, το σπίτι για χρόνια έμεινε ακατοίκητο και έμοιαζε αφημένο στο έλεος της τύχης του και στην περιέργεια εμάς των μικρών εξερευνητών!

Έτσι, με μεγάλη ευκολία εμείς οι μικροί δρασκελούσαμε το πσινό σιμιντίρι της αυλής της γιαγιάς μου και βρισκόμασταν στην αυλή του Χατζηγιώρκη. Μια αυλή όπου ήταν φυτεμένα λογής-λογής δέντρα ως επί το πλείστον ροδιές. Τα καημένα τα δέντρα, παρ' όλο που ήταν παραμελημένα και απεριποίητα, καρποφορούσαν. Και οι καρποί τους έμεναν να κρέμονται πάνω στα δέντρα, πολλές φορές μέχρι την επόμενη ανθοφορία. Ποιος άλλωστε θα τα μάζευε, αφού σχεδόν όλοι είχαν το δικό τους περιβόλι στην αυλή τους;

Μετά το φευγικό και του τελευταίου ιδιοκτήτη του σπιτιού, τα μεγάλα ψηλά δωμάτια και οι σάλες του Χατζηγιώρκη παρέμειναν ερμητικά κλειστές με όσα από τα υπάρχοντά τους άφησαν πίσω οι ιδιοκτήτες. Παρ' όλα ταύτα, κανένας δεν διανοήθηκε ποτέ να αγγίξει έστω και ένα ευτελούς αξίας αντικείμενο, δεν οικειοποιήθηκε ή δεν έκλεψε κάτι. Τόση ήταν η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια ανάμεσα στους συγχωριανούς που σέβονταν και προστάτευαν ο ένας την περιουσία του άλλου. Τότε, κανένα από τα σπίτια της Χρυσίδας δεν αμπαροκλείδωνε τις πόρτες του.

Στο δώμα αυτού του ψηλού σπιτιού, μας διηγόταν η γιαγιά μου Μαριάνθη, όταν ήταν σε ηλικία 5 ή 6 χρονών βγήκε μαζί με τους γονιούς και τους δειούς της για να δουν τους «εγγλέζους» στρατιώτες, τότε που στην Κύπρο «ήταν η Αγγλία», που οι στρατιώτες «τραβούσαν κατά τη Χώρα». Από το δώμα αυτού του σπιτιού, μπορούσες να δεις όλο τον κάμπο, ως την Σκάλα.¹⁹

¹⁹ Προφορική αφήγηση Αθανάση Πέτσα.

Τελευταίοι «ένοικοι» του σπιτιού του Χατζηγιώρκη γύρω στο 1960 ο Χαράλαμπος γιος του Σωτήρη Αβραάμ Παφίτη μαζί με τη γυναίκα του Μαρτισού, αδελφή της Ολυμπικκούς του Κολόβαττου από το Σαράγειο, όταν μετακόμισαν από το πατρικό σπίτι της εξαδέλφης του Ελένης Χρίστου.

Ο Χαράλαμπος υπήρξε μυλωνάς στο μύλο του Πετονατζιού σε μικρή απόσταση από το πατρικό του σπίτι. Τον μύλο τον ενοικίαζε από τον πλούσιο γαιοκτήμονα γνωστό στην Κυθρέα, Αρτίν Μπέη (ή Αρτίν Μελικιάν). Όταν λοιπόν ο πατέρας του Χαράλαμπου ήθελε να του πει κάτι, έβγαινε μέσα στην αυλή του και εφώναζέν του.²⁰ Αργοί τόνοι, αργοί ρυθμοί, απλοί καλοί καιροί, χωρίς άγχος και τρεχάματα. Και όταν απέκτησε τη σχετική πείρα, ο Χαράλαμπος ανέλαβε για περισσότερο από μια δεκαετία, από το 1939 ως ο 1951 ως μυλωνάς τον μύλο του Μαρρή στην Κυθρέα και είχε ως βοηθό του τον Κυριάκο Βαγγέλη Κκίρκα. Ιδιοκτήτης του Μύλου ο Γιώρκος της Χατζηνούς και ύστερα τα παιδιά του Βάσος και Νίκος Νικολαΐδης.

Ο Χαράλαμπος φαίνεται πως προτού ασχοληθεί με τους μύλους διέδετε «εποχούμενο» ντιπόζιτο και γυρνούσε τις γειτονίες της Κυθρέας πουλώντας πετρέλαιο, τους καιρούς που οι λάμπες του πετρελαίου και τα πύραυλα είχαν θέση στο κυπριακό νοικοκυριό.

Θυμάται γι' αυτόν ο Σάββας Στυλιανού (1902 – 1985) ως μαθητής τότε του Δημοτικού: *Ο Χαράλαμπος του Σωτήρη Παφίτη από τη Χρυσίδα που ερχόταν καθημερινά με το αμαξάκι του που είχε στερεωμένο ένα μεγάλο βαρελάκι με φουντάνα γεμάτο με πετρέλαιο και προμήθευε τα σπίτια. Είχε ακόμη ζαχαρένιες λειχουδιές και σταματούσε έξω από το σχολείο και όλοι οι μαθητές τρέχανε με τις εικοσάρες τους (20 παράδες, μισό γρόσι) να αγοράσουν τα ζαχαρωτά τους.*²¹

Και στους μικρούς μαθητές που έτρεχαν να «καταδέσουν» στη κούφτα του Χαράλαμπου την εικοσάρα τους, έφερνε τα νέα από το μέτωπο των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13, τις νίκες του ελληνικού στρατού στο μακεδονικό μέτωπο (Κιλκίς, Γρεβενά).

Και ήλθε η ώρα που οι φτερωτές των μύλων της Κυθρέας σταμάτησαν να γυρίζουν, τα δε νοικοκυριά της Κυθρέας ηλεκτροφωτίστηκαν. Δεν

²⁰ Προφορική αφήγηση Αθανάση Πέτσα.

²¹ Σάββας Στυλιανού 1902 Μνήμες και βιώματα του Χριστόδουλου Πέτσα. Περιοδικό *Ελεύθερη Κυθρέα*, Μάης-Δεκ. 1989 σ. 119.

έβγαινε πλέον το μεροκάματο και ο Χαράλαμπος έσπησε ένα μικρό ψευτομπακάλικο εδώ στο σπίτι του Χατζηγιώρκη και «κουτσοπερνούσαν» με τη Μαριτσού του, την οποία υπεραγαπούσε και συνεχώς υπηρετούσε.

Καμωματούσα η Μαριτσού, έκαμνε ό,τι ήθελε τον καλοκάγαθο Χαράλαμπο! Την φρόντιζε, την είχε στα όπα-όπα. Όταν η Μαριτσού που βρισκόταν σε προχωρημένη ηλικία αρρώστησε και ο Χαράλαμπος την πήρε στο γιατρό, αυτός τους σύστησε να περιορίσει το φαγητό της για να μη βάζει βάρος. Με τις οδηγίες μάλιστα του γιατρού, έπρεπε η Μαριτσού να ζυγίζεται για να παρακολουθείται το βάρος της. Μη έχοντας άλλη μέθοδο ζυγίσματος, ο καημένος ο Χαράλαμπος δανειζόταν το καντάρι του Ροδούλη, έβαζε τη γυναίκα του μέσα σε μια μεγάλη κοφίνα, την κρέμαζε στο τερτζιέλλι και τη ζύγιζε... Και έτσι συχνά πυκνά ο Χαράλαμπος πλησίαζε το σιμιντίρι που χώριζε το σπίτι του Χατζηγιώρκη από το σπίτι του δείου Ροδούλη και φώναζε της Γιασεμιάς για να δανειστεί το καντάρι!

Ειρήσθω εν παρόδω πως το καντάρι του Ροδούλη έκαμνε το γύρο της Χρυσίδας! Όλο και κάποιος χρειαζόταν να ζυγίσει τα γεννήματά του είτε για να τα δώσει σε αγοραστή είτε για να τα παραδώσει σε πράκτη. Και δώστου το καντάρι να γυρίζει από χέρι σε χέρι, δείγμα κι αυτό της κοινοκτημοσύνης των περιουσιακών στοιχείων των συγχωριανών...

Και για να κλείσουμε το κεφάλαιο κατοικία Χατζηγιώρκη, θα προσδύσουμε πως το σπίτι αυτό δωρήθηκε, χειρονομία επαινετέα, από τους απογόνους του Χατζηγιώρκη - την εγγονή του Αγγελική, κόρη του γιου του Πέτρου, στην εκκλησία της Χρυσίδας. Φαίνεται πως η αρχοντοσύνη του Χατζηγιώρκη μεταβιβάσθηκε μέσω του DNA και στους απογόνους του. Η εκκλησία, λίγο πριν από την εισβολή, πώλησε το σπίτι στην κόρη του Αντώνη Ταλιαδώρου Λούλλα Α. Ζαμπακκίδη, με της οποίας το σπίτι του Χατζηγιώρκη εφάπτετο.

.....

Βυθίζομαι με τη μνήμη μου ορθάνοικτη
σιωπή σιδερένια να με περισφίγγει το βράδυ
παγωμένα πατήματα στον ουρανό
και τούτο το απέραντο φως σταματημένο στον ορίζοντα.

δρα Νίκου Ορφανίδη, *Εντός των τειχών*,
«Ένα ποίημα για την Αντιγόνη», 1983